

Meneekö viesti perille? **Pedagoginen viestintä ammatillisessa opettajankoulutuksessa**

Yliopettaja Säde-Pirkko Nissilä, sade-pirkko.nissila@oamk.fi

Perinteinen osajako – opettaja, opiskelija ja opittava asia – on yhä edelleen opetustapahtuman keskiössä. Merkittäväksi oppimisessa nousee kysymys, meneekö viesti perille. Tässä kirjoittelussa halutaan pohtia hyvin käytännönläheisesti ja viitteellisten esimerkkien valossa, miten opiskelijan erityisyys voitaisiin ottaa huomioon opetusviestinnässä sekä mikä merkitys on suullisen, kirjallisen ja sanattoman viestin lähettämällä, vastaanottamisella ja tulkinnalla. Opiskelija nähdään opetustapahtuman ja -viestinnän aktiivisena osapuolena. Sekä opiskelija että opettaja ovat viestien tulkitsijoita. Opettajalla vuorovaikutteinen viestintä ja viestien oikein tulkitseminen kuuluu pedagogisen ajattelun piiriin ja on olennainen osa opettajuutta. Monipuolinen vuorovaikutus, eettisyys, elämyksen ja kokemuksen tiedostaminen sekä niiden teoreettinen tarkastelu tulee aina säilymään opettajuuden ja opettajankoulutuksen ytimessä.

Asiasanat: vuorovaikutustaidot, oppimistyyli, temperamentti, sanaton viestintä, viestien tulkinta, pedagoginen ajattelu, karisma

*

Perinteisesti on ajateltu, että opettajan tulee olla kykenevä ilmaisemaan ajatuksiaan suullisesti. Hänellä tulee olla selkeä puhetapa ja kyky esitellä asiansa johdonmukaisesti. Ulospäin suuntautuneisuuden ajatellaan olevan hyve opettajalla maustettuna esillä olemisen tarpeella.

Edellä mainitut kriteerit joutuivat epäilyksenalaisiksi ainoana opettajuuden edellytyksinä jo vuosikymmeniä sitten, kun behaviorismista luopumisen myötä ymmärrettiin opettaminen laajemmin. Vuorovaikutus tarkoittaa molempien osapuolten aitoa osallistumista.

Vuorovaikutustaidot ovat nousseet yleisesti keskeiseksi opettajuuden paradigmaksi ammatillisuuden, kasvatuksellisuuden ja persoonallisuuden ohella (Tiilikkala 2004, 241). Ennen kaikkea opettaja tarvitsee kuitenkin halua tehdä opetustyötä ja kykyä saada siitä myös sisäistä palkkiota. Tavoite on haastava ja sisältää paljon muutakin kuin opettajan asianhallinnan sekä kyvyn ja halun ilmaista itseään. Vuorovaikutustaitojen tarkastelu ja opettelu on sisällytetty Ammatillisten opettajakorkeakoulujen ohjelmaan monella tavoin. Oulussa niitä harjoitellaan paljon sekä pakollisen kontaktiopeutuksen, opetusharjoittelun että valinnaisten opintojen sisällä.

Opiskelijan erityisyyden ymmärtäminen

Opiskelijaryhmän kohtaamisessa tulee ottaa huomioon opiskelijat sekä ryhmänä että yksilöinä. Heidän informaation vastaanotto- ja prosessointitavoissaan on eroja, jotka kannattaa tiedostaa. On huomaavaista ymmärtää, että yleensä joka ryhmässä on rationalisteja, empiirikkoja ja metaforikkoja. Ensin mainitut hyötyvät loogisesta, mielellään lineaarisesta esityksestä. Empiirikot kysyvät aina uuden asian kuullessaan: "Mutta toimiiko se?" He hyötyvät käytännön esimerkeistä. Metaforikot tarvitsevat mahdollisuuden keskustella toverin kanssa asiasta nostaakseen esiin omia aikaisempia kokemuksiaan ja voidakseen hyödyntää niitä uuden oppimisessa. Nämä kaikki kolme informaation vastaanottotapaa voidaan ottaa huomioon opetustilanteessa.

Opettajan tulee ymmärtää, että kaikki eivät näe opetuskeskusteluun osallistumista samalla tavoin. Loogiset ajattelijat arvostavat selkeyttä, analysoivat ja syntetisoivat. Jotkut taas eivät pyydä puheenvuoroja, mutta heidän ilmeestään näkee, että he seuraavat keskustelua. Harkitseva tarkkailija tyytyykin kuuntelemaan, jos asia jonka hän sanoisi, tulee esille jonkun muun esittämänä. Kokeileva toteuttaja toimii spontaanisti ja saattaa tarvita opettajan ymmärtämystä. Intuitiivisuus ja spontaneiteetti eivät ole häiriöelementtejä vaan opiskelijan reagoititapoja, jotka ehkä joskus kaipaavat ohjausta. Myös aktiivinen osallistuja innostuu uusista haasteista ja saattaa kaihtaa mielestään ikävyyttäviä tilanteita.

Aistikanavien vallitsevuus haastaa opettajan. Vahvasti visuaalinen opiskelija muistaa huonosti pelkästään puhumalla annettuja ohjeita, varsinkin, jos ne ovat ketjutettuja. Kinesteettinen ja/tai taktillinen opiskelija voi saada jopa häirikön leiman, vaikka esimerkiksi kynän tai jonkin pikkuesineen näprääminen ja liikkuminen auttaa häntä keskittymään pelkästään kuuloaistin varassa vastaanotettavaan viestiin. Sama toimii monella esimerkiksi puhelimesta puhuttaessa: kuuntelija piirtelee merkityksettömiä kuvioita ja näin tehostaa keskittymistään. Auditiviset opiskelijat ovat ihanteellista luentokansaa. Heille voivat sen sijaan kartat ja oppimateriaalin kuvat tuottaa vaikeuksia. He hyötyvät siitä, että kuvioden sisältö on ilmaistu myös sanoin.

Opiskelijoiden temperamenttieroista olisi myös hyödyllistä ymmärtää edes jotain. Liisa Keltikangas-Järvinen (2006) on huolissaan siitä, että opettajat tulevat usein arvioineeksi opiskelijoiden persoonallisuutta arvioidessaan heidän tietojaan ja taitojaan. Ammatin oppimisen yhteydessä myös persoona on arviointikohteena, mutta osaaminen ja persoonallisuus olisi pystyttävä näkemään erillisinä, joskin toisiinsa vaikuttavina. Opettajan työkalupakista tulisi olla valittavissa erilaisia opetusmenetelmiä, joita voi vaihdella, jotta ainakin joskus jokainen opiskelija kokisi oppimisen helppoutta. Vaikka oppimisstrategiat ovat osittain hyvinkin henkilökohtaisia, opiskelijat varmasti hyötyisivät, jos opettaja myös neuvoisi tietyn asian edullisia oppimaan oppimisen tapoja.

Opettaja sanattoman viestin lähettäjänä ja tulkitsijana

Edellä tarkasteltiin pedagogista viestintää muutamien tyypillisten vastaanotto- ja prosessointitapojen kannalta. Opettajan viestintätavoista nousee esille muutakin kuin selkeä puhe ja kohderyhmän ymmärtäminen. Harvoin keskusteltu asia on opettajan sanaton viestintä, joka voi viestin vastaanottajalle olla merkittävämpi kuin sanallinen. Näin kommunikaation käsitteen voi tulkita myös laajemmin. Alfred Smith kirjoittaa (1966), että elämässä on paljolti kyse kommunikaatiosta, kun opiskelija viittaa kädellään, pieni tyttö hymyilee tai asiakas katsoo hintalappua. Esimerkkejä voisi jatkaa miettimällä, mitä opettaja mahdollisesti viestii sanattomasti. Hän rypistää otsaansa osoittaakseen tyytymättömyyttä tai pohdintaa, katselee ulos opiskelijan puheenvuoron aikana ja mahdollisesti osoittaa mielenkiinnon puutetta sekä ilmaisee kehon kielellä, ketä hän arvostaa enemmän, ketä vähemmän.

Ensivaikutelman voi tehdä vain kerran. Sama koskee opettajaa uuden opetusryhmän kohtaamisessa. Kehon kielellä voi ilmaista innostuneisuutta tai välinpitämättömyyttä. Jos opettajan suullinen viestintä ja kehon kieli ovat ristiriidassa, opiskelijat lukevat kehon kieltä sitä varmemmin mitä nuorempia he ovat.

Sanattomaan viestintään kuuluvat äänen laadun, kehon asennon ja liikkeiden lisäksi erilaiset eleet ja ilmeet. Suomalaisessa kulttuurissa on yhteisesti sovitut merkitykset useimmille eleille, jotka tuotetaan sanattomasti ja tulkitaan sanattomasti. Kansainvälisissä kontakteissa on muistettava, että elekieli ei ole joka suhteessa kansainvälistä, vaan syvästi kulttuurista. Eri kulttuureissa sama ele voi olla joko positiivinen tai loukkaava. Suomessa kehoitetaan katsomaan puhekumppania silmiin keskustelutilanteessa, itämaisissa kulttuureissa tällaista pidetään loukkaavana, jopa aggressiivisena. Anglo-amerikkalaisissa kulttuureissa kuuluu asiaan tuottaa välihuomautuksia puhekumppanin puheenvuoron aikana ("yes, indeed, how wonderful"). Suomalaisessa kulttuurissa neuvotaan kuuntelemaan vaiti. Tästä seuraa väärinkäsitys: ajatellaan, että suomalaiset ovat kiinnostumattomia ja kylmiä. (Tiittula, 2005, Yli-Renko 1993).

Ilmeet ovat siitä merkillinen ilmiö, että niiden avulla saattaa tietty tunnetila syntyä ja yhdenmukaistua ryhmissä. Siihen vaikuttavat lukuisat kasvojen pienet lihakset, jotka lähettävät viestiä ulospäin ei-tahdonalaisesti ja ne luetaan samalla tavoin, tiedostamattomasti. (Surakka 1998.) Ilmapiirin rakentamisessa opettaja on avainasemassa, sillä hän on ryhmässä se henkilö, jota opiskelijat katsovat ja tulkitsevat.

Vähiten merkitsevä ei ole puhujan etäisyys viestin vastaanottajasta. Kun oikea etäisyys toteutuu, kuulijoilla ja viestin esittäjällä on mukava olo. Kun henkilökohtainen reviiriraja rikkoutuu, koetaan vaivautuneisuutta. On reviirirajoiltaan erilaisia kulttuureita. Suomalaisille sopii käsivarren mitan etäisyys, kun taas esimerkiksi ranskalaisilla se on lyhyempi. Suomalaisilla on neljänlaista etäisyyttä: intiimietäisyys (alle 45 cm), henkilökohtainen etäisyys (alle 1,2 metriä), sosiaalinen etäisyys 1,2– 2,1 metriä ja julkinen etäisyys yli 2 metriä. Opetuskulttuurissamme liikkuminen eteen- ja taaksepäin koetaan ystävällisemmäksi kuin sivuttainen liikkuminen tai "ravaaminen". (Aulako, 165.)

Opettajan tärkeä taito on tilanteiden lukeminen ja niiden oikea tulkinta. Opetusharjoittelussa huomaa usein harjoittelijan tekevän virhetulkintoja, koska hän ei ole tottunut opiskelijoiden sanattomien viestien lukemiseen. Kokeneille opettajillekin tilanteiden oikea tulkinta on jatkuva haaste, koska se on edellytyksenä aidon vuorovaikutuksen syntymiselle. Taito lukea opiskelijaryhmän kehon kieltä kertoo, ovatko osallistujat positiivisesti asennoituneita tulevaan opetusrupeamaan. Jos opiskelijat ovat kääntyneet pois päin opettajasta ja kiinnostuneempia toisistaan, kannattaa miettiä, miten tilanteen voi saada haltuunsa. Samoin jos opiskelijat vaikuttavat vaivautuneilta, kannattaa kysyä, onko jotain vinossa. Vastaus saattaa olla opettajaa hämmästyttävä, mutta opiskelijoiden kannalta olennainen. Tilanteiden lukemisen taito ja tilanteisiin oikein reagoiminen kuuluu opettajan ammattitaitoon. Se sisältyy pedagogisen ajattelun taitoon, joka tarkoittaa esimerkiksi kykyä tehdä tietyssä tilanteessa oikeita vuorovaikutustekoja.

Kirjallinen viestintä

Vuorovaikutteinen oppiminen on muodostunut keskeiseksi sosiaalisen median aikakaudella. Aikaisemmin jo sähköpostiviestien kirjoittaminen edellytti tarkkuutta kirjoittaa yksiselitteisiä viestejä. Metaforien käyttöä saattaa suositella vain silloin kun on varma, että viesti otetaan vastaan samassa merkityksessä kuin lähetetäänkin. Edellinen johtajamme sanoi puheessaan valmistuville opiskelijoille: "Olen päättänyt, että tämä komposti käännetään kerran vuodessa." Hänelle komposti oli kaiken hedelmällisyyden vertauskuva. Opiskelijat tulivat hämmäntyneinä kysymään: "Olemmeko me

niin huonoja, että johtaja moittii meitä tunkioksi?" Kirjallisessa viestissä sanoma olisi ollut vielä hämmäntävämpi, koska kirjoituksessa eivät kuulu puheen painotukset eivätkä näy ilmeet ja eleet.

Toisaalta sekä sähköpostissa että muissa rajatuissa viestintäyhteyksissä voi keskustella asioista, joita olisi vaikea ottaa esille kasvokkain. Tällaisia ovat esimerkiksi opiskelijan henkilökohtaiseen kokemukseen, hänen persoonaansa tai hänen palautteeseensa liittyvät asiat. Kun opettaja saa osakseen tällaista luottamusta, hänen tulee osoittaa sen arvoiseksi ja miettiä tarkasti, miten sanansa asettaa. Samaa huolellisuutta opettajalta odotetaan palautteiden kirjoittamisessa. Häneltä odotetaan paitsi helposti tulkittavissa olevia kannanottoja myös niiden perusteluja sekä kannustusta. Jokaisessa palautteessa olisi esitettävä myös jokin rohkaiseva näkökulma.

Kirjallisen suoritteen, esimerkiksi tentin vastaanottajana opettajan tulisi oppia "lukemaan rivien välejä". Se tarkoittaa, että huomaamalla lauserakenteet ja pienet sidososat opettaja pääsee selville opiskelijan implisiittisestä ajattelusta. Suoritteiden arviointi edellyttää perustelujen kirjoittamista tai kertomista opiskelijalle.

Erilaisissa verkko-oppimisympäristöissä opettajan rooli on hiukan toisenlainen. Rooleja on itse asiassa monenlaisia ja ne vaihtelevat eri tilanteissa. Opettaja voi olla ammattiroolissa, asiantuntijaroolissa, vanhemman roolissa, ohjaajan roolissa, neuvojan roolissa ja esimerkiksi neuvottavan roolissa (Nuutila, 2009). Tällöin on edullista mutkaton suhtautuminen opiskelijoihin. Tarkoituksena ei yleensä ole jäädä dialogin tasolle vaan saada opiskelijaryhmä toimimaan yhteistoiminnallisesti. Se edellyttää opettajan säännöllistä verkkokeskusteluihin osallistumista tai seuraamista ja sen osoittamista sovitulla tavalla. Jälleen opettaja on se, joka voi toiminnallaan luoda kannustavan, innostavan ja vuorovaikutteisen ilmapiirin.

Verkkokeskusteluissa opettaja pääsee myös selville suullisessa keskustelussa syrjäin vetäytyvien ajatteluprosesseista, sillä on monia opiskelijoita, jotka ilmaisevat itseään parhaiten kirjallisesti. Samoin on tanssimalla, laulamalla tai taidetta tekemällä itseään ilmaisevia opiskelijoita. Ihmisten välinen kommunikaatio on hurmaavan monipuolista!

Onko karisma synnynäistä?

Usein kuulee kerrottavan karismaattisista opettajista. Voisiko karisma olla opittavissa? Muistan opetusharjoittelijan, joka oli normaalioloissa hieman väritön ja huomaamaton, mutta hänen astuttuaan opiskelijaryhmän eteen, hänen päänsä sisällä ikään kuin syttyi lamppu, joka valaisi kaikkia paikallaolijoita. Hänellä kyse oli varmaan synnynäisestä lahjasta. Meillä tavallisilla opettajillakin on toivoa. Karisma syntyy opettajan hyvästä substanssiosaamisesta ja hänen asennoitumisestaan tehtäväänsä. Kun hän on aidosti innostunut asiastaan ja tasapainossa itsensä kanssa, hän unohtaa itsensä ja keskittyy kuulijoihinsa ja asiaansa. Aitoa innostusta ei voi korvata vakuutteluilla innostumisestaan. Tämä palautuu sanattoman viestinnän lakeihin. Sanattomilla viesteillä on yhteys tunteisiimme, ja siksi ne ovat niin vahvoja. Asenne on sydämen kieltä, joka välittyy opiskelijoille. Sanaton viestintä selittää paljolti karisman.

Karismaan on liitetty myös auktoriteetti ja vaikutusvalta. Ne eivät kuitenkaan karisman kyseen ollen perustu varsinaiseen valta-asemaan, vaan opettajan kykyyn olla ihmisten kanssa, ymmärtää heitä ja ymmärtää elämää. (Aulanko, 1997, 177.) Karismaan liitetään usein opettajan visioita ja ihanteita ja kykyä innoittaa. Toisaalta karis-

maattinen opettaja voi olla haavoittuvampi ja paljaampi kuin pidättyväisempi kollegansa, sillä hän on avoin myös tunteiden tasolla. Hyvälle opettajalle riittää, että hän on kyllin hyvä, ilman että hän pyrkisi tietoisesti olemaan karismaattinen.

Lopuksi

Sellaista kommunikaatiota ja vuorovaikutusta ei ole olemassakaan, jossa ei olisi vuorovaikutuksen osapuolia. Opettaja on aina kiitollisuudenvelassa opiskelijoille siitä, että he tekevät oman osansa vuorovaikutustilanteen rakentamisessa. Se auttaa rakentamaan yhteisen aaltopituuden, jossa on tärkeää, että opiskelijat luottavat opettajansa viestiin sekä sisällön että tunteen tasolla.

Monipuolinen vuorovaikutus, eettisyys, elämyksen ja kokemuksen tiedostaminen ja teoreettinen tarkastelu tulee aina säilymään opettajuuden ja opettajankoulutuksen ytimessä.

Lähteet

Aulanko, M. 1997. Rohkeasti puhumaan. Helsinki: WSOY.

Keltikangas-Järvinen, L. 2006. Temperamentti ja koulumenestys. Helsinki: WSOY.

Nuutila, L. 2009. Kone jäätyy – jelppaako ope? Teoksessa P. Ihanainen, P. Kalli & K.

Kiviniemi (toim.) Verkon varassa. Jyväskylä: Jyväskylän Ammattikorkeakoulu.

Smith, A.G. 1966. Introduction: Communication and Culture. Teoksessa A.G. Smith (toim.), Communication and Culture. New York: Holt, Rinehart & Winston.

Surakka, V, 1998. Contagion and Modulation of Human Emotions. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 627.

Tiilikkala, L. 2004. Mestarista tuutoriksi. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Tiittula, L. & Ruusuvuori, J. 2005. Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Helsinki: Vastapaino.

Yli-Renko, K. 1993. Intercultural Communication in Foreign Language Education. Turku: Turun yliopiston julkaisuja A:168.